

УДК 351.72:338.2:339.7

Л. В. Ільченко-Сюйва,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри економічної політики,
Національна академія державного управління при Президентові України

ФІНАНСОВА КРИЗА: ШЛЯХ ДО ОЗДОРОВЛЕННЯ СИСТЕМ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

У статті наведено і проаналізовано основні проблеми функціонування системи фінансових посередників, виклики, пов'язані з мінімізацією наслідків глобальної фінансово-економічної кризи, реакція урядів країн Європи на зростаючу необхідність забезпечення стабільного функціонування системи фінансових посередників та окреслено ряд можливих заходів для України з метою забезпечення фінансової стабільності.

The paper is focused on the key issues of systems of financial intermediaries, challenges that appear as a result as global financial crisis, government actions in European countries aimed on ensuring sustainable functioning of their financial systems and overviews the possible actions that can be taken in Ukraine.

ВСТУП

Сьогодення підкреслює необхідність суттєвого перегляду ролі та функцій органів державного управління у більшості економічних систем світу. Фінансово-економічна криза 2008—2009 рр., яка все ще не призупинила обертів у деяких країнах, поставила нові виклики перед урядами багатьох країн світу, навіть тих країн, які мали стабільні економічні й фінансові системи. Так, за даними Світового банку, у 2009 р. середнє скорочення глобального ВВП становило 1,7%, що є першим скороченням глобального ВВП від часів Другої світової війни. Фахівці Світового банку говорять про перше за 27 років скорочення обсягів торговельних операцій, а кількість осіб, що опиниться на межі бідності (менше 2 дол. США в день) становить приблизно 65 млн [3]. Звичайно, у цьому контексті важливо зрозуміти, що і чому було зроблено не так? Чому ці дії призвели до того, що глобальна фінансово-економічна криза, яка виникла не у країнах, що розвиваються, а у стабільних економіках (наприклад, США) і була "імпортована" майже всіма економічними системами, набрала глобальних обертів і до цього часу має катастрофічний вплив?

На сьогодні проблеми подолання, або, скоріше, мінімізації наслідків фінансово-економічної кризи стоять майже перед усіма країнами Європи, Північної Америки, Азії. Так, для подолання економічних і фінансових проблем країн-членів ЄС Європейська комісія разом із національними урядами країн-членів ЄС та міжнародними партнерами постали перед необхідністю розробки і реалізації заходів щодо прискорення інвестиційних процесів задля прискорення темпів економічного зростання. З цієї метою було запроваджено програму "Від фінансової кризи до відновлення: Європейські заходи до імплементації", реалізація якої розпочалась ще у жовтні 2008 р. Програма передбачає виділення 347 млрд євро протягом 2009—2013 рр. у якості стабілізаційного ресурсу.

Реалії сьогодення ще раз підкреслили обмеженість наявного ресурсу, а з тим повернули увагу науковців та практиків до проблем функціонального співробітництва з міжнародними економічними організаціями (надалі — МЕО). Проблемам зовнішньоекономічної політики країни та її фінансово-економічної співпраці з міжнародними організаціями приділяється багато уваги, і неодноразово вони досліджувались у працях як українських, так і зарубіжних науковців і практиків. Проте, проаналізувавши наявні доробки, стикаємося з тим, що розгляд МЕО є недостатньо глибоким, а саме: таке поняття, як "наднаціональність МЕО", або просто ігнорується, або йому приділяється мінімум уваги (наприклад, у роботах російських науковців Н. Кавешнікова, М. Корольова, А. Моисєєва, Е. Шибаєва). Інколи явище наднаціональності міжнародних організацій взагалі заперечується: "...будь-яка міжнародна організація не може мати наднаціонального (недержавного) характеру" [4]. Деякі з науковців виступають противниками концепції наднаціональності МЕО; так, М.А. Королев визнає виключно "можливість існування функціональної наднаціональності, яка є способом одноманітного регулювання відповідної сфери життя держав, укладених між собою з цією метою відповідних угод" [4]. М.Корольов наголошує на тому, що "у чистому вигляді наднаціональність взагалі неможлива, оскільки з тих пір, поки держави наднаціонального утворення зберігають суверенітет, вони володіють здатністю в будь-який час припинити своє членство в ньому" [4]. Насправді ж реалії сьогодення говорять про наднаціональність МЕО, їх опосередковане, а інколи і пряме втручання в творення державної політики країн-членів МЕО (наприклад, можливості впливу Міжнародного валютного фонду на творення державної політики країн-членів або, що знаходить яскравіше відображення, країн-позичальників); вплив на формування політики у відповідних галузях, виз-

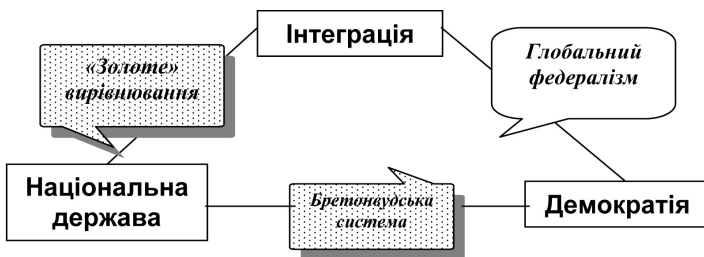

Рис. 1. Глобалізаційна трилема Д. Родріка

начення пріоритетів соціально-економічного розвитку держави тощо.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Таким чином, виходячи із вищенаведеного, надзвичайно актуальним питанням сьогодення в умовах глобальної фінансово-економічної кризи постає концепція наднаціональності МЕО в цілому і формування партнерських відносин у співпраці України з МЕО в процесі творення державної фінансово-економічної політики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Отже, після того як світ перестав бути розділеним на два протилежні полюси, після об'єднання Німеччини, а також в результаті стрімкого економічного зростання в країнах Південно-Східної Азії, появою нових незалежних країн у Центральній та Східній Європі, змагання між державами перетворилось на змагання між економічними системами. У боротьбі за першість все більшого поширення набули різноманітні економічні, митні, монетарні та й, власне, політичні союзи, утворення та організації. Економічні системи стали більш глобальними та взаємозалежними, хоча останнє не ототожнюється як "спільність". Глобалізація перш за все стосується "розмивання" (територіальних, політичних, економічних, фінансових) кордонів держав, лібералізації руху товарів, людських ресурсів, капіталу. З одного боку, вільне пересування капіталу та людського ресурсу передбачає низку всім відомих наслідків але з другого — уряди національних держав постають перед трилемою (рис. 1) щодо подальшого розвитку країн як незалежних держав.

Поступово стираються і кордони обігу національних валют, що дає нам можливість говорити і про глобалізацію міжнародної валютно-кредитної системи. На спільному геофінансовому ринку на сьогодні функціонує декілька майже рівноцінних за рівнем розповсюдженості на міжнародних фінансових сегментах ринку, впливу на світову економіку і за завданнями, провідних світових валют — долар США, євро, японська єна (донедавна у цей "кошик" входив ще і британський фунт). З іншого боку, глобалізація приводить грошово-кредитну сферу до більшої залежності від матеріального забезпечення з боку реального сектора, наслідком чого є "віртуальність" геофінансового середовища. Це, в свою чергу, виводить на перший план економічну концепції вразливості національних валют до спекулятивних атак, що, власне, відбувалось і відбувається протягом світових фінансових криз 1970—80-х (країни Північної Європи — Швеція, Фінляндія, Норвегія), 1990-х років (країни Південно-Східної Азії — Таїланд, Малайзія тощо; Російська Федерація), поточної фінансово-економічної кризи, що охопила майже всі

країни світу, а також підвищення ризиків транскордонного співробітництва (рис. 2).

Власне, економічна і фінансова, а з тим і політична залежність національних держав, перетікання ресурсів висуває на передній план функціональну потребу держав у співробітництві з міжнародними економічними організаціями, і Україна не є винятком у цьому процесі. Проблема залучення тимчасово вільних фінансових ресурсів залишається надзвичайно актуальною і на часі у більшості країн світу, особливо в умовах світових фінансових криз. У ситуаціях, коли внутрішня фінансова система¹ неспроможна надати відповідний ресурс задля гладкого подолання кризи, а зовнішні кредитори — окремі країни — сконцентровані здебільшого на власних проблемах, останнім можливим кредитором можуть стати міжнародні фінансові організації (надалі, МФО). Проблемаам зовнішньоекономічної політики країни та її фінансово-економічної співпраці з МФО приділяється багато уваги як в Україні, так і поза її межами. Навіть ті країни, які у періоди зростання повністю відмовлялись від такої співпраці, вимушені повертатися до послуг МФО під час криз, а з тим відроджується і проблема творення зовнішньої фінансової державної політики, яка відповідала б сучасним інтересам національної держави, була ефективною, результативною і справедливою (з позицій між віковою справедливості).

Оскільки важливим елементом кожної фінансової системи є система установ, через які безпосередньо реалізуються відповідна фінансова політика, то доцільно також було б зупинитися і на системі фінансово-кредитних установ України. Левова частка фінансового ресурсу зосереджена в українському банківському секторі (~85%). Небанківські фінансові установи, серед яких і страхові організації та кредитні спілки, не мають суттєвої частки (~15%) в операціях на фінансовому ринку, хоча їх діяльність в контексті творення геофінансової політики є надзвичайно важливою і потребує відповідного державного управління і регулювання. Основні дані щодо організаційної структури банківського сектора України подано у табл. 1.

Як видно з таблиці, частка банків з повним або частковим іноземним капіталом щороку зростає: якщо в 2001 р. цей показник становив 19%, то станом на 1 жовтня 2009 р. — 35,7%, посилюючи зовнішню фінансову залежність української економіки, у чому нема нічого поганого в "нормальних" некризових умовах. Така динаміка має суттєві позитивні сторони (позитиви інвестиційної діяльності тощо), але — залишається відкритим питання, чи будуть ці фінансово-кредитні установи реалізувати таку фінансову політику, яка збільшує геофінансові вигоди української держави, чи не загрозливим є кризовий відтік капіталу. Ці та пов'язані з ними питання примушують задуматись над переосмисленням функцій і повноважень відповідних органів державної влади щодо забезпечення належного функціонування цих банківських установ у контексті геофінансових змін і загальносвітової фінансово-економічної кризи, проблемам лібералізації фінансової системи. На жаль, на сьогодні можна констатувати, що та політика, яку проводить українська держава протягом 2008—2009 рр. щодо розбудови і забезпечення сталого розвитку власної банківської системи, залишається нерезультативною і неефективною. За даними Всесвітнього економічного фо-

¹ У даному випадку говоримо про фінансову систему в цілому.

руму, за показником "Стан банківської системи" Україна зайняла останнє місце, що аж ніяк не може сприяти просуванню України на світовій арені й давати підстави говорити як про сталий економічний розвиток, так і про підвищення фінансової стабільності держави Україна [2]. Щодо сектора небанківських фінансово-кредитних установ, то за найкращими його показниками їх частка в проведенні фінансових операцій становить лише ~15%.

Звичайно, кредитна система України, відповідаючи потреби сучасних економічних систем, зазнала суттєвих змін: створюються складні системи фінансових посередників, що поєднують банківські і небанківські фінансово-кредитні установи. Визначальним критерієм такого поділу усієї сукупності фінансових посередників на банківські й небанківські є базові операції, які виконують ці установи, а саме: для першої групи, як правило, більш характерним є комплекс із трьох базових операцій (депозитних, кредитних і розрахунково-касових), для другої — ці операції не є основними, але вони акумулюють вільні кошти юридичних і фізичних осіб і розміщують їх на фінансовому ринку з метою отримання прибутку та/ або збереження реальної вартості фінансових ресурсів.

В Україні основними "гравцями" серед всіх можливих небанківських фінансових установ залишаються кредитні спілки і страхові організації. В цьому контексті варто зауважити, що, незважаючи на значну кількість зареєстрованих кредитних спілок не можна констатувати їх ефективне функціонування. Навіть зважаючи на досить непогано зростаючі фінансові можливості кредитних спілок, структуру кредитування аж ніяк не можна назвати ефективною (рис. 3).

За терміном кредитування кредитними спілками переважає надання тимчасово вільних коштів на строки від 3-х до 12 місяців. Про дійсно довгострокове розміщення фінансових ресурсів, що є одним з важливих факторів структурної перебудови наявної економічної системи з метою забезпечення подальшого сталого економічного розвитку, мова поки що, на жаль, не йде.

Говорячи про небанківські кредитні установи, ми не можемо оминати увагою і страхові організації. На сьогодні страхування (у всіх його проявах: індивідуальне, майна, банківських вкладів тощо) набирає значних обертів, тягнучи за собою як позитивні, так і негативні сторони. Так, станом на кінець 2007 р. в Україні кількість зареєстрованих страхових компаній становила 442, в тому числі страхування життя здійснювали 64 компанії,

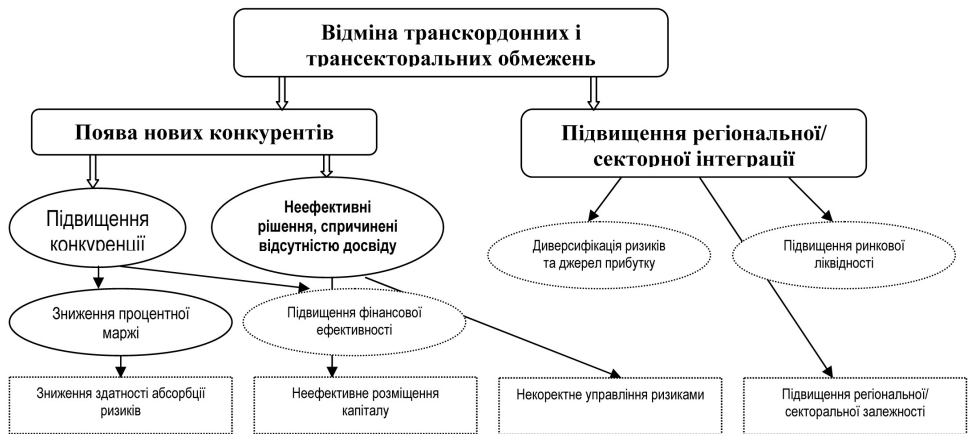

Рис. 2 Потенційні ризики транскордонної інтеграції

Таблиця 1. Основні дані щодо зареєстрованих і функціонуючих в Україні комерційних банків*

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
									01.01.	01.10.
Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	181	186	193	198	198	198
Виключено з Державного реєстру банків	9	9	12	8	4	1	6	1	7	5
Кількість банків, що знаходиться у стадії ліквідації	38	35	24	20	20	20	19	19	13	12
Кількість діючих банків	153	152	157	158	160	165	170	175	184	185
з них: з іноземним капіталом	22	21	20	19	19	23	35	47	53	49
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	7	6	7	7	7	9	13	17	17	17
З частковим або повним іноземним капіталом, % загальної кількості діючих банків	19,0	17,8	17,2	16,5	16,3	19,4	28,2	36,6	38,0	35,7
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	13,3	12,5	13,7	11,3	9,6	19,5	27,6	35,0	36,7	36,1

* Джерело: За даними НБУ ([Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm)

іншими видами страхування займалися 378 компаній. Із загальної кількості 66 компанії із іноземним капіталом, з вітчизняним — 376 (рис. 4).

Страхові компанії в багатьох, наприклад, європейських, країнах — найважливіші інституціональні інвестори, що ефективно розміщують кошти і керують активами, зроблені ними інвестиції активізують фондовий ринок, а обсяги акумульованого страховою системою капіталу не

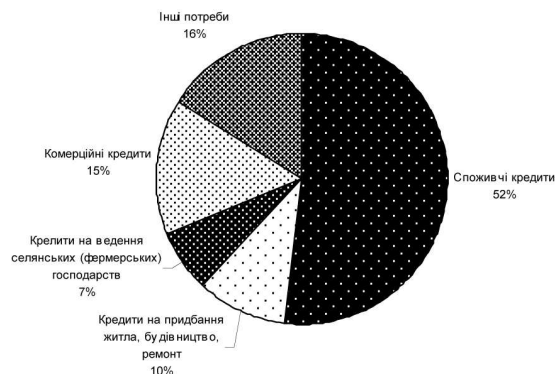

Рис. 3. Структура виданих кредитів кредитними спілками України (станом на 01.01.2008 р.).

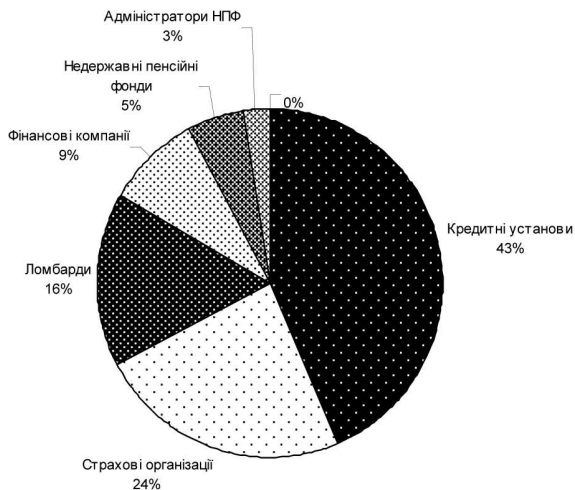

Рис. 4. Структура зареєстрованих в Україні небанківських фінансових установ

поступаються масштабам накопичувальної пенсійної чи системи сфери колективного інвестування. Концентрація значних фінансових ресурсів у страхових компаніях перетворює страхування на один з найважливіших механізмів трансформації суспільних заощаджень в інвестиції.

В Україні в 2006 р. страхові компанії залучили 23 995 млн грн., що за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, становить 2,6% ВВП (однак середній показник по країнам ЄС становить близько 25%), за цей самий період у банківську систему біло залучено майже в 5 разів більше — 121 943 млн грн., або приблизно 15% ВВП (для порівняння, середній показник по країнам ЄС — 45% ВВП) [4].

Таким чином, з наведеного вище можемо сказати, що той фінансовий ресурс, яким володіє небанківський сектор, також є недостатнім для самостійного подолання Україною фінансово-економічної кризи та незалежного творення геофінансової політики. Брак власного ресурсу у фінансовій сфері (бюджетній — незбалансованість державного і місцевих бюджетів, монетарній — проблеми з рахунком поточних операцій, вразливість української національної грошової одиниці до спекулятивних атак тощо) повертає Україну до співпраці з МФО, зокрема Міжнародним валютним фондом (надалі — МВФ). На жаль, у співпраці міжнародних економічних організацій з Україною остання виступає типовою країною-позичальницею. Остання позиція МВФ України має "стандартні" ознаки стабілізаційної програми SBF (stand-by facility), що передбачає виконання Україною цілої низки умов, серед яких і стабілізація функціонування до кінця 2010 р. підвищити тарифи на газ для домогосподарств і теплокомуненерго на 20%, ввести пеню за несплату житлово-комунальних послуг, скоротити дефіцит сектора держуправління до кінця року на 0,6% номінального ВВП і утримати дефіцит на рівні не вище 6%, стабілізація фінансової системи, ухвалення поправки до закону "Про відновлення платоспроможності боржника або оголошення його банкрутом", забезпечення прозорості функціонування банківських установ та інші.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Підводячи підсумки можемо сказати наступне.

1. На відміну від інтернаціоналізації економічних систем, яка передбачає активні зв'язки між економіками

національних держав, які залишаються більш-менш незалежними, глобалізація і інтеграція відображає взаємозв'язок і взаємну залежність ринків, у тому числі й фінансових, які фактично не мають кордонів, інтегрованих в єдиний світовий ринок.

2. Неоліберальна модель глобалізації з її монетаристськими пріоритетами перетворила геофінанси в один з найважливіших і найвпливовіших елементів загальносвітової, позбавленої національних особливостей, економічної системи.

3. Власні фінансові ресурси України, як державні, так і приватні, якими володіють банківський і небанківський сектори, є недостатніми для самостійного подолання Україною фінансово-економічної кризи та незалежного творення геофінансової політики.

4. Джерелами додаткового фінансування залишаються кредитні лінії урядів інших країн (що в умовах кризи є проблемним) та міжнародних фінансових організацій, що передбачають виконання країною-позичальницею цілої низки політичних і економічних умов.

5. У більшості випадків ці вимоги мають імперативний характер, а з тим перед країною позичальницею постає дилема захисту національних інтересів і погіршення взаємин України з Міжнародним Валютним Фондом, що, в свою чергу, може суттєво позначитися на міжнародному статусі України у світі.

6. У цьому контексті значної ваги набирає необхідність приведення у відповідність власної фінансової системи, яка відповідала б вимогам української економіки і, власне, виконувала свою фундаментальну функцію — функцію рушія реального сектора економіки. Важлива роль, зважаючи на досвід, отриманий під час поточної фінансово-економічної кризи, відводиться регуляторним органам — Національному банку України, Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку та ін. Власне, від злагодженості застосовуваних ними механізмів державного регулювання буде суттєво залежати результативність і ефективність роботи системи фінансових посередників в Україні.

Література:

1. Cohesion Policy: Response to the Economic Crisis [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/recovery/doc/responsecrisis_en.pdf
2. Reforming the financial system [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/financial-crisis/reforming/index_en.htm
3. Poverty and Inequality Research. World Bank [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTPROGRAMS/EXTPOVRES/0,,menuPK:477905~pagePK:64168176~piPK:64168140~theSitePK:477894,00.html>
4. Ільченко-Сюйва Л.В. Наднаціональність міжнародних економічних організацій як фактор творення державної економічної політики / Ільченко-Сюйва Л.В., Бабій Л.В. // Економіка і держава. — 2009. — № 6. — С. 83—86.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2010 р.